

УДК 598. 2 (477.54)

Чаплигіна А.Б.

ЕКОЛОГО-ФАУНІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОРНІТОФАУНИ УРБОЛАНДШАФТІВ НА ПРИКЛАДІ ЖУРАВЛІВСЬКОГО ГІДРОПАРКУ М. ХАРКІВ

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди, м. Харків,
e-mail: iturdus@ukr.net

Ключові слова: орнітофауна, гідропарк, ландшафтно-генетичний фауністичний комплекс, екологічна група.

Сьогодні трансформаційні процеси охопили майже всі екосистеми. Оскільки кожне місто існує у межах біосфери та займає певний екологічний простір, що насичений біорізноманіттям. Між містом і навколишніми природними екосистемами відбувається потужний речовинно-енергетичний обмін. Всі живі організми втягнуті в глобальний процес антропогенної трансформації екосистем неминуче вступають в процеси синантропізації та урбанізації фауни, а швидкість їх протікання залежить від наявності у кожному місті системи озеленення [1].

Парки, сквери, сади в містах є своєрідними рефугіумами, які виконують роль “мікрозаказників” для окремих елементів природних ландшафтів у вигляді островків, що зберігаються у місті [14]. Більшість досліджень орнітологів спрямовані на вирішення пристосувань окремих птахів до умов антропогенного середовища [15, 16, 18, 24-26, 28, 29], деякі дослідники розглядають шляхи адаптації спеціалізованих міських популяцій птахів до урбанізованих ландшафтів [39, 40].

Вивчення шляхів формування фауни птахів у різних містах України розпочаті ще на початку XIX сторіччя в Маріуполі та Бердянські [6, 7, 32] і були завжди актуальними та особливої значущості набувають зараз оскільки охопили більшість міст України. Так, структуру й особливості формування урбанізованих орнітокомплексів досліджували в Чернігівській та Черкаській областях [17, 21] у місті Чернівці [34-36], у Львові [3-5, 12, 33], Мелітополі [38], Кривому Розі, Павлодарі [20], Донецьку [41], Харкові [15, 16, 18, 19, 22, 23, 27, 29, 42].

Дослідження показали, що найбільш різноманітна орнітофауна старих міст та міст, розташованих поблизу великих водоймищ. У напрямі з півночі на південь збільшується доля птахів південного походження, а також видів, екологічно пов'язаних з відкритою місцевістю [8].

В місті Харкові Журавлівський гідропарк знаходиться у мальовничому місці та відрізняється мозаїчністю штучно-створених деревних асоціацій, які граничать з водно-болотним комплексом. Журавлівський гідропарк почали створювати в м. Харкові (Київський район) наприкінці 50-х років при активній участі студентів і шкільної молоді міста [13, 30]. Сьогодні цей гідропарк безперечно є своєрідним природним рефугіумом великого міста Харкова, де знаходять притулок як мігруючі, так і гніздові птахи.

МАТЕРІАЛ ТА МЕТОДИ

Дослідження проводилися у 1994-2009 році в заплаві р. Харків на території міста. Метою досліджень було встановлення видового складу, динаміки орнітофауни Журавлівського гідропарку, виявлення екологічних особливостей фонових видів птахів та шляхів адаптації до урбанізованого середовища.

Дослідження проводилися шляхом маршрутних обліків та на пробних площах. Межі останніх визначалися, як правило, границями деревних формацій. Для опису населення орнітокомплексу використовували шкалу запропоновану В.П. Беліком [2] зі змінами за І.В.Скільським [34, 35]. Домінантні види: більше 10 зустрічей за денну екскурсію (ССС – масові (багаточисельні)); субдомінантні види: 1-9 зустрічей за денну екскурсію (СС – багаточисельний); другорядні види: регулярно зустрічається (С – звичайний); малочисельні види: Р – регулярний, але зустрічається рідко; рідкісні види: РР – 6-10 зустрічей за роки досліджень; дуже рідкісні види: РРР – 1-5 зустрічей за роки досліджень. Фоновими вважали всі звичайні, багаточисельні та масові види.

Для моніторингу чисельності птахів в 1995 році було закладено постійні маршрути і 15 пробних ділянок, де до десяти раз проводилися обліки у різні періоди року. Всі знайдені гнізда картографували, перевіряли протягом репродуктивного періоду, встановлювали успішність розмноження птахів.

Типи фауни птахів наведені за Б.К. Штегманом [44], належність до екологічних груп, а також ландшафтно-генетичним фауністичним комплексам подані на основі роботи В.П. Беліка [2].

За допомогу в зборі матеріалу та цінні зауваження автор висловлює подяку ст. викл. кафедри зоології ХНПУ імені

Г.С.Сковороди Надточій Г.С., студентам, що працювали разом із автором у різні роки.

Ландшафтно-біотопічна характеристика досліджуваної території.

Журавлівський гідропарк представлений свіжим складним субором і вологими сугрудками. Територія дерево-чагарникового та рудерального комплексів межує з р. Харків

Особливістю гідропарку є мозаїчне розміщення окремих асоціацій - рослинних угруповань сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.), берези бородавчастої (*Betula pendula* Roth), гіркокаштану звичайного (*Aesculus hippocastanum* L), клену гостролистого (*Acer platanoides* L.) та інші.

В даному гідропарку визначено 37 деревинно-чагарникових видів рослин: 23 види представлені 10 деревами (9 екзотів), 13 видів чагарників (10 екзотів) і один вид інтродукованої ліани [9-11].

Площа парку 189 гектарів. Він нараховував 37 видів та форм дерев і кущів. ТЛУ - С₂₋₃. Багаточислені види - *Pinus sylvestris*, *Betula pendula*, *Salix alba* L., *Salix alba* f. *vitellina pendula*, *Tilia cordata* Mill., *Acer platanoides* L., *Aesculus hippocastanum* L. Малочисельні – *Picea abies* L., *Sorbus aucuparia* L., *Quercus rubra* L., *Populus nigra* L., *Tilia platyphyllos* Scop., *Robinia pseudoacacia* L., *Gleditsia triacanthos* L., *Acer saccharinum* L., *Acer platanoides* f. *globosum*, *Fraxinus excelsior* L. Серед чагарників - *Thuja occidentalis* L., *Philadelphus coronarius* L., *Prunus divaricata* Ledeb, *Rosa canina* L., *Acer tataricum* L., *Parthenocissus quinquefolia* (L).Planch., *Syringa vulgaris* L., *Ligustrum vulgare*, *Symphoricarpus albus* L. Види, які представлені декількома екземплярами - *Picea pungens* Engelm., *Salix fragilis*, *Pyrus communis* L., *Malus niedzwetzkyana*, *Populus tremula* L., *Populus balsamifera* L., *Populus alba* L. Серед чагарників зустрічаються одиничні екземпляри наступних видів: *Ribes aureum* Pursh., *Spiraea vanhouttei* L., *Amorpha fruticosa*, *Elaeagnus angustifolia* L., *Lonicera tatarica* L. До наших часів не збереглися насадження *Larix decidua* Mill., *Quercus robur* L. пірамідальної форми, *Acer pseudoplatanus* L. [9-11].

В Журавлівському гідропарку на дослідних ділянках переважає Па тип ландшафту і слабохвилястий рельєф. Стадія дигресії, яка найбільш характерна, третя. Рекреаційне навантаження на парк, в середньому, по буденним дням складає 1,10 чол./дн./га, а по вихідним 1,35 чол./дн./га. Середня тривалість перебування одного відвідувача в парку на 1 га складає 2,08 год./дн. в буденні дні, а в вихідні 2,13 год./дн. Загальне навантаження на паркову зону 207,75 чол./дн. Екологічно допустима ємність паркової зони – 1512 чол./дн. [13].

Відкриті простори – це специфічний тип біотопів. Вони представлені як природними, так антропогенними типами. Рослинність характеризується розвитком багатой степової та рудеральної (з перевагою нітрофільних рослин та неофітів) флори. Зустрічаються окремі дерева клена гостролистого, маслинки вузьколистої, а також зарості чагарників.

Біотопи водно-болотних комплексів і заплави річки Харків представлено природними територіями з найбільшим видовим різноманіттям. Ці місця характеризуються зміною ділянок заплавної та лісової рослинності, що розвиваються на алювіальних ґрунтах. Берегові ділянки зайняті асоціаціями з домінуванням рогуза вузьколистого та очерету. Деревя представлені вербами. На піщаних берегах звичайні соснові бори. Поблизу досліджуваної території було створено на р. Харків водосховище, що значно збільшило кількість пролітних та гніздових птахів - представників водно-болотного комплексу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У межах Журавлівського гідропарку м. Харкова виявлено 123 види птахів, що належать до 16 рядів та об'єднані у 37 родин (табл.1). Абсолютними домінантами є гніздові птахи - 101 вид (82,79 %), 15 видів (12,30 %) зареєстровані у період осінніх чи весняних міграцій, 6 видів (4,90 %) прилітають на зимівлю, доповнюючи зимову орнітофауну, яка в цей період таким чином складає 41 вид (33,6 %).

60 % орнітофауни Журавлівського парку складають горобцеподібні, хоча за даними В.Г. Табачишина із співавторами [37] та І.І. Рахімова [31] цей показник може сягати понад 90% в урбанізованих ландшафтах. Значне орніторізноманіття дослідженої території пов'язане з мозаїчністю біотопів гідропарку та сусідством з гідрологічним заказником «Салтівський», який є зручним місцем для зупинки мігруючих птахів, хоча в останні роки, страждає від антропогенного тиску з боку торговельного комплексу «Барабашівський».

Абсолютними домінантами серед екологічних груп є дендрофіли – 54,09 %, де 29,51 % є зимуючими (24,6 % осілі та 4,9 % зимові мігранти). 28,09 % птахів належать до лімнофілів, серед них тільки 4,1% зимуючих видів; в рівних долях по 9,02 % складають кампофіли та склерофіли, які представлені по 1,6 % зимуючими видами (рис.1, 2).

Установлено просторове розміщення птахів за 7 типами гніздування, які дозволили максимально маскувати гнізда в умовах урбанізованого ландшафту. Більшість гнізд знаходилась в приземно-

чагарниковому (Пр-ч) ярусі рослинності водно-болотного комплексу та кронах (К) дерев: 25,7 % та 23,8 %, відповідно. На землі (Н) гніздилися 17,8 % птахів, які використовували для розміщення гнізд найбільш густу рослинність, а птахи відрізнялися незначною дистанцією залякування. 14,9 % гнізд знайдено в дуплах (Дупл.) природного та штучного походження. 11,9 % птахів використовували споруди антропогенного характеру (АС). В умовах гідропарку в чагарниках (Ч) та в норах зареєстровано всього 4 % та 2 % видів, відповідно (рис. 3).

Таблиця 1. Еколого-фауністичний аналіз орнітофауни Журавлівського гідропарку (м. Харків)

№ №	Назва виду	Ландшафти			Відносна чисельність	Типи фауни	Екологічна група	Типи гніздування
		Дерево чагарник ковий	Водно- болотний р. Харків	Брудера- льний				
Характер перебування								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	<i>Podiceps ruficollis</i> Pall.		Гн.,Ос.		PP	Тр.	Л	Пр-ч
2.	<i>Podiceps griseigena</i> Bodd.		Гн.,Ос.		PP	Тр.	Л	Пр-ч
3.	<i>Botaurus stellaris</i> L.		Гн.		PPP	Лм.	Л	Пр-ч
4.	<i>Ixobrychus minutus</i> L.		Гн.		PP	Тр.	Л	Пр-ч
5.	<i>Ardea cinerea</i> L.		Пр			Тр.	Л	
6.	<i>Anser anser</i> L.		Пр			Лм.	Л	
7.	<i>Anser fabalis</i> L.		Пр			Лм.	Л	
8.	<i>Anas platyrhynchos</i> L.		Гн. Ос.		СС	Бр.	Л	Пр-ч
9.	<i>Anas strepera</i> L.		Пр			Лм.	Л	
10.	<i>Anas querquedula</i> L.		Гн.		Р	Лм.	Л	Пр-ч
11.	<i>Aythya ferina</i> L.		Гн.		PPP	Лм.	Л	Пр-ч
12.	<i>Aythya fuligula</i> L.		Пр			Лм.	Л	
13.	<i>Milvus migrans</i> Gm.	Гн*.			PPP	Тр.	Д	К
14.	<i>Circus aeruginosus</i> L.		Гн.		PP	Лм.	Л	Пр-ч
15.	<i>Accipiter gentilis</i> L.	Гн., Ос.			PP	Дн.	Д	К
16.	<i>Accipiter nisus</i> L.	Гн. Ос.			Р	Дн.	Д	К
17.	<i>Buteo buteo</i> L.	Гн*			PP	Дл.	Д	К
18.	<i>Buteo lagopus</i> Pontopp.		3.			Пг.	Д	
19.	<i>Falco tinnunculus</i> L.		Пр			Тр.	С	
20.	<i>Perdix perdix</i> L.			Гн.,Ос	СС	Лс.	К	Н
21.	<i>Coturnix coturnix</i> L.		Гн.	Гн.	PPP	Тр.	К	Н
22.	<i>Rallus aquaticus</i> L.		Гн.		С	Лм	Л	Пр-ч
23.	<i>Porzana porzana</i> L.		Гн.		С	Ал.	Л	Пр-ч
24.	<i>Crex crex</i> L.		Гн.		PP	Ал.	К	Н
25.	<i>Gallinula chloropus</i> L.		Гн.,Ос.		СС	Тр.	Л	Пр-ч
26.	<i>Fulica atra</i> L.		Гн.,Ос.		СС	Тр.	Л	Пр-ч
27.	<i>Vanellus vanellus</i> L.		Пр			Лм.	Л	
28.	<i>Larus ridibundus</i> L.		Гн.		Р	Бр.	Л	Н
29.	<i>Larus argentatus</i> Pontopp.		Пр			?	Л	
30.	<i>Larus canus</i> L.		Пр			Пг	Л	
31.	<i>Chlidonias niger</i> L.		Гн.		СС	Бр.	Л	Н
32.	<i>Chlidonias leucopterus</i> Temm		Пр		Р	Бр.	Л	

1	2	3	4	5	6	7	8	9
33.	<i>Sterna hirundo</i> L.		Гн.		Р	Бр.	Л	Н
34.	<i>Columba palumbus</i> L.	Гн.			PPP	Лс.	Д	К
35.	<i>Columba livia</i> L.	Гн., Ос.			С	Пг.	С	АС
36.	<i>Streptopelia decaocto</i> Frivald.	Гн., Ос.			С	Тр.	Д	К
37.	<i>Streptopelia turtur</i> L.	Гн*.			PPP	Лс.	Д	К
38.	<i>Cuculus canorus</i> L.	Гн.	Гн.		СС	Тр.	Л/Д	Ч
39.	<i>Asio otus</i> L.	Гн., Ос.	Гн.		С	Дл.	Д	К
40.	<i>Athene noctua</i> Scop.			Гн.	PP	Пг.	Д	АС
41.	<i>Apus apus</i> L.			Гн.	С	Пг.	С	АС
42.	<i>Alcedo atis</i> L.		Гн.		С	Тр.	Л	Норн.
43.	<i>Merops apiaster</i> L.			Пр.		Пг.	С	
44.	<i>Upupa epops</i> L.	Гн.			Р	Тр.	Д	Дупл.
45.	<i>Jynx torquilla</i> L.	Гн.			СС	Дн.	Д	Дупл.
46.	<i>Picus canus</i> Gm.	Гн., Ос.			Р	Дн.	Д	Дупл.
47.	<i>Dendrocopos major</i> L.	Гн., Ос.			СС	Дн.	Д	Дупл.
48.	<i>Dendrocopos syriacus</i> L.	Гн., Ос.			С	Ср.	Д	Дупл.
49.	<i>Dendrocopos medius</i> L.	Гн., Ос.			С	Нм.	Д	Дупл.
50.	<i>Dendrocopos minor</i> L.	Гн., Ос.			СС	Дн.	Д	Дупл.
51.	<i>Hirundo rustica</i> L.			Гн.,	С	Пг.	Д	АС
52.	<i>Delichon urbica</i> L.			Гн.	С	Пг.	С	АС
53.	<i>Riparia riparia</i> L.				С	Пг.	С	Норн.
54.	<i>Galerida cristata</i> L.			Гн., Ос.	СС	Пс.	К	Н
55.	<i>Alauda arvensis</i> L.			Гн.	С	Пс.	К	Н
56.	<i>Antus trivialis</i> L.	Гн.			Р	Лс.	К	Н
57.	<i>Motacilla flava</i> L.		Гн.	Гн.	СС	Бр.	К	Н
58.	<i>Motacilla citreola</i> Pall.		Гн.		PP	Бр.	К	Н
59.	<i>Motacilla alba</i> L.		Гн.	Гн.	ССС	Бр.	Л	АС
60.	<i>Lanius collurio</i> L.		Гн*.		Р	Лс.	Д	Ч
61.	<i>Oriolus oriolus</i> L.	Гн.			С	Нм.	Д	К
62.	<i>Sturnus vulgaris</i> L.	Гн.			ССС	Пг.	Д	Дупл.
63.	<i>Garrulus glandarius</i> L.	Гн., Ос.	Ос.		СС	Дн.	Д	К
64.	<i>Pica pica</i> L.	Гн., Ос.	Ос.	Ос.	ССС	Дл.	Д	К
65.	<i>Corvus monedula</i> L.	Гн., Ос.			С	Пг.	Д	АС
66.	<i>Corvus frugilegus</i> L.	Гн., Ос.		Ос., К.		Дл.	Д	К
67.	<i>Corvus cornix</i> L.	Гн., Ос.		Ос.	ССС	Лс.	Д	К
68.	<i>Corvus corax</i> L.	Ос., Гн.		Ос.	Р	Бр.	Д	К
69.	<i>Bombycilla garrullus</i> L.		3			Гт.	Д	
70.	<i>Locustella luscinioides</i> Savi.		Гн.		С	Лм.	Л	Пр-ч
71.	<i>Locustella fluviatilis</i> Wolf.		Гн.		PP	Лм.	Л	Пр-ч
72.	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> L.		Гн.		Р	Лм.	Л	Пр-ч
73.	<i>Acrocephalus palustris</i> Bechst.		Гн.		ССС	Лм.	Л	Пр-ч
74.	<i>Acrocephalus scirpaceus</i> Herm.		Гн.		Р	Лм.	Л	Пр-ч
75.	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> L.		Гн.		ССС	Лм.	Л	Пр-ч
76.	<i>Hippolais icterina</i> Vieill.	Гн.			PP	Нм.	Д	Пр-ч
77.	<i>Sylvia nisoria</i> Bechst.	Гн.	Гн.		Р	Ср.	Д	Ч
78.	<i>Sylvia atricapilla</i> L.	Гн.			ССС	Нм.	Д	Ч
79.	<i>Sylvia borin</i> Bodd.	Гн.			С	Нм.	Д	Пр-ч
80.	<i>Sylvia communis</i> Lath.		Гн.	Гн.	ССС	Ср.	Д	Пр-ч
81.	<i>Sylvia curruca</i> L.	Гн.		Гн.	С	Нм.	Д	Пр-ч
82.	<i>Phylloscopus trochilus</i> L.		Пр.			Нм.	Д	
83.	<i>Phylloscopus collybita</i> Vieill.	Гн.	Гн.		СС	Нм.	Д	Пр-ч
84.	<i>Phylloscopus sibilatrix</i> Bechst.	Гн.			ССС	Нм.	Д	Н
85.	<i>Phylloscopus trochilodes</i> Sund.	Пр.				Бр.	Д	
86.	<i>Regulus regulus</i> L.		3			ГТ	С	

1	2	3	4	5	6	7	8	9
87.	<i>Ficedula hypoleuca</i> Pall.	Гн.			PP	Нм.	Д	Дупл.
88.	<i>Ficedula albicollis</i> Temm.	Гн.			ССС	Нм.	Д	Дупл.
89.	<i>Ficedula parva</i> Bechst.	Пр				Нм.	Д	
90.	<i>Muscicapa striata</i> Pall.	Гн.			ССС	Нм.	Д	К
91.	<i>Saxicola rubetra</i> L.		Гн.	Гн.	С	Ал.	К	Н
92.	<i>Saxicola torquata</i> L.			Гн*.	PP	Тр.	К	Н
93.	<i>Oenanthe oenanthe</i> L.			Гн.	С	Пг.	С	АС
94.	<i>Phoenicurus phoenicurus</i> L.	Гн.			PP	Нм.	С	АС
95.	<i>Phoenicurus ochrurus</i> Gm	Гн.		Гн.	С	Пг.	С	АС
96.	<i>Erithacus rubecula</i> L.	Гн.			ССС	Нм.	Д	Н
97.	<i>Luscinia luscinia</i> L.	Гн.	Гн.		ССС	Нм.	Д	Н
98.	<i>Luscinia svecica</i> L.		Гн.		ССС	Ал.	К	Н
99.	<i>Turdus pilaris</i> L.	Гн. 3			ССС	Бр.	Д	К
100.	<i>Turdus merula</i> L.	Гн.			СС	Нм.	Д	К
101.	<i>Turdus philomelos</i> Brehm.	Гн.			ССС	Нм.	Д	К
102.	<i>Turdus iliacus</i> L.	Пр					Бр.	Д
103.	<i>Turdus viscivorus</i> L.	3					Нм	Д
104.	<i>Panurus biarmicus</i> L.		Гн.,Ос		Р	Лм	Л	Пр-ч
105.	<i>Aegithals caudatus</i> L.	Гн*.,Ос.			Р	Дн	Д	К
106.	<i>Remis pendulinus</i> L.		Гн.		С	Ал.	Л	К
107.	<i>Parus caeruleus</i> L.	Гн., К	Гн.		СС	Нм	Д	Дупл.
108.	<i>Parus major</i> L.	Гн, К	Гн.		ССС	Нм.	Д	Дупл.
109.	<i>Parus palustris</i> L.	Гн*., К			С	Дн.		Дупл.
110.	<i>Sitta europaea</i> L.	Гн. К			СС	Дн.	Д	Дупл.
111.	<i>Certhia familiaris</i> L.	Гн. К			С	Дн.	Д	Дупл.
112.	<i>Passer domesticus</i> L.	Гн., Ос.	Ос.	Ос.	С	Пг.	С	АС
113.	<i>Passer montanus</i> L.	Гн., Ос.	Ос.	Ос.	СС	Пг.	С	АС
114.	<i>Fringilla coelebs</i> L.	Гн.			ССС	Нм.	Д	К
115.	<i>Chloris chloris</i> L.	Гн.			СС	Лс.	Д	Ч
116.	<i>Spinus spinus</i> L.	3.				Гт.	С	
117.	<i>Carduelis carduelis</i> L.	Гн. інколи 3.			С	Лс.	Д	Ч
118.	<i>Acanthis cannabina</i> L.	Гн. інколи 3			СС	Лс.	Д	К
119.	<i>Carpodacus erythrinus</i> Pall.		Пр.			Бр.	Д	
120.	<i>Pyrrhula pyrrhula</i> L.	3			Р	ГТ	С	
121.	<i>Coccothraustes coccothraustes</i> L.	Гн. інколи 3.			СС	Дн.	Д	К
122.	<i>Emberiza citrinella</i> L.	Гн.			СС	Лс.	Д	Н
123.	<i>Emberiza schoeniclus</i> L.		Гн.		СС	Ал.	Л	Пр-ч

Позначення в таблиці: **характер перебування:** Гн – достовірно гніздиться; Гн* - можливо гніздиться; Ос. – осілий (особини виду можна зустріти протягом року) 3 – зимуючий (зустрічається масово в зимовий період); Пр. – мігруючий (весняний або зимовий мігрант).

Типи фаун: Неморальний (Нм), Пустельно-гірський (Пг), Пустельно-степовий (Пс), Бореальний (Бр), Субсередземноморський (Ср), Лісостеповий (Лс), Алювіофільний (Ал), Тропічний (Тр), Прадавній-неморальний (Дн), Прадавній лісостеповий (Дл), Лиманний(Лм), Гірсько-тайговий (Гт), Північно-тайговий (Пт).

Відносна чисельність (Белік,2000): PPP- дуже рідкісний вид (1-5 зустрічей за всі роки досліджень); PP- рідкісний вид (6-10 зустрічей); Р – малочислений вид (регулярні, але не щорічні зустрічі); С – звичайний (регулярні, але не щорічні зустрічі); СС – багаточислений (1-10 зустрічей за денну екскурсію); ССС – багаточислений (більше 10 зустрічей за екскурсію на маршруті).

Екологічна група: Дендрофіли (Д), Кампофіли (К), Лімнофіли (Л), Склерофіли (С)

Типи гніздування: кронові (Кр), чагарникові (Ч), приземно-чагарникові (Пр-ч), птахи, що будують свої гнізда в приземній рослинності до 0,5м, дуплогніздові (Д); наземногніздові (Н), птахи, що будують свої гнізда безпосередньо використовуючи верхній шар ґрунту; птахи, що будують гнізда використовуючи антропогенні спорудження (АС)

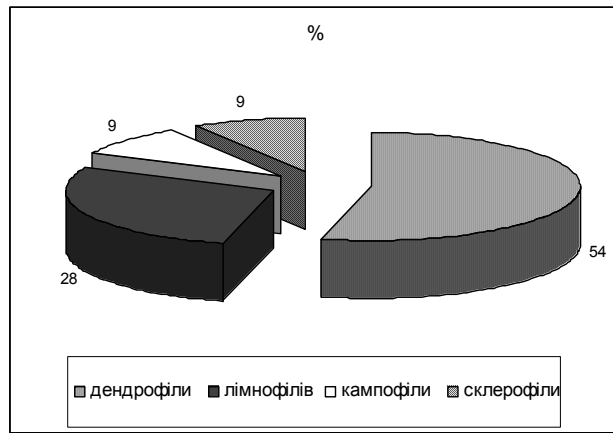

Рис. 1. Розподілення орнітофауни Журавлівського гідропарку за екологічними групами.

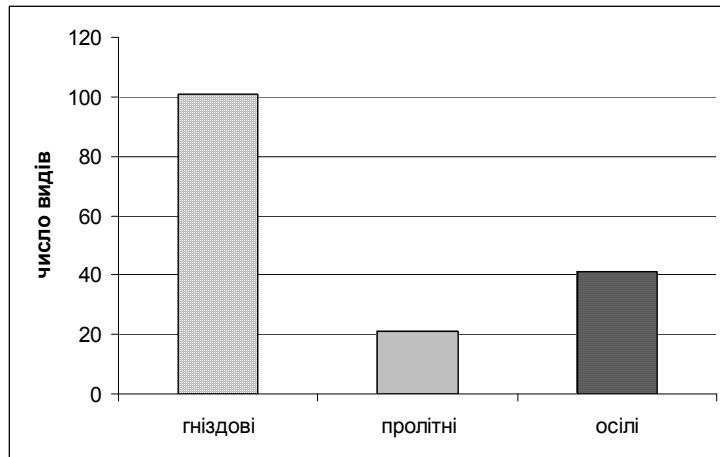

Рис. 2. Розподілення орнітофауни Журавлівського гідропарку за характером перебування.

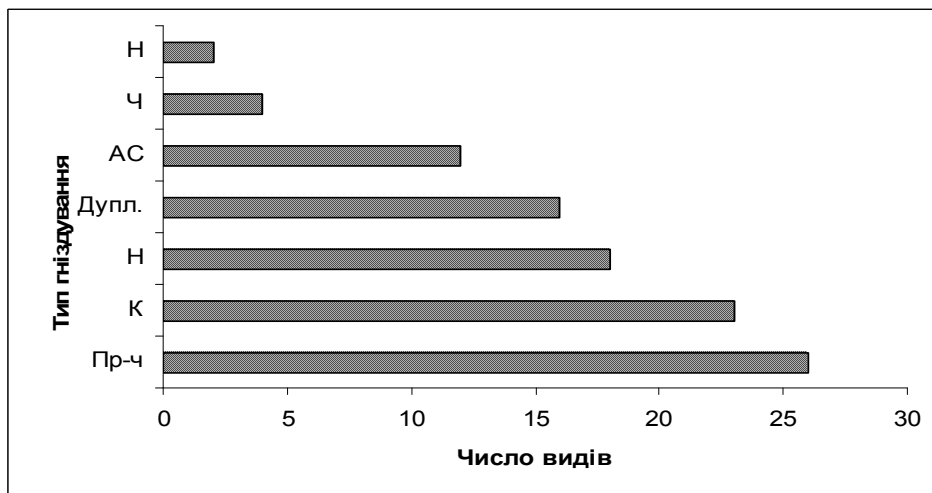

Рис. 3 Розподілення орнітофауни Журавлівського гідропарку за типом гніздування

Нами встановлено розподілення птахів за 13 ландшафтно-генетичними фауністичними комплексами. Однак, найбільш широко у

Журавлівському гідропарку були представлені птахи неморального – 18,3 % (22 види), лиманного 13,3 % (16 видів) та пустельно-гірського 12,5 % (15 видів) комплексів. Птахи бореального, тропічного, прадавньо-неморального, лісостепового комплексів склали в середньому 8–10 % (10–13 видів). По 4,1 % представлені горно-тайговий та прадавньо-лісостеповий комплекси. Середземноморський склав 2,5 %, пустельно-степовий - 1,7 %, північно-тайговий – 0,83 % (рис.4).

Розмаїття ландшафтно-генетичних фауністичних комплексів в гніздовий період зменшується за рахунок птахів горно-тайгового (*Bombycilla garrullus*, *Pyrhula pyrrhula*, *Spinus spinus*, *Regulus regulus*) та північно-тайгового (*Larus canus*), які зустрічаються тільки в період зимових та весняних міграцій.

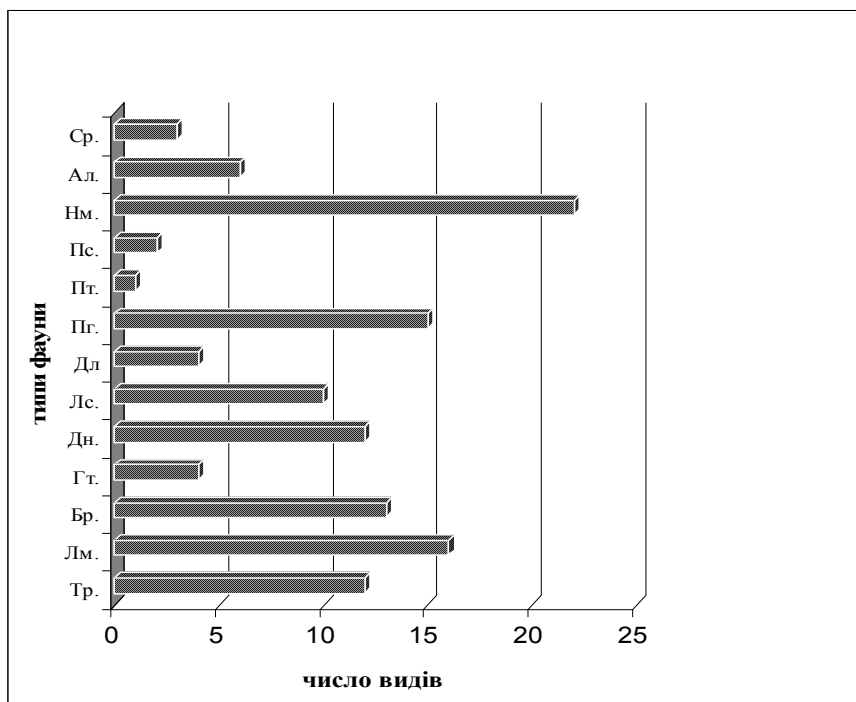

Рис. 4. Розподілення орнітофауни Журавлівського гідропарку за ландшафтно-генетичними фауністичними комплексами за В.П. Беліком, 2000.

Позначення на рис.: Неморальний (Нм), Пустельно-гірський (Пг), Пустельно-степовий (Пс), Бореальний (Бр), Субсередземноморський (Ср), Лісостеповий (Лс), Алювіофільний (Ал), Тропічний (Тр), Прадавній-неморальний (Дн), Прадавній лісостеповий (Дл), Лиманний(Лм), Гірсько-тайговий (Гт), Північно-тайговий (Пт)

Досліджена територія має природоохоронне значення, оскільки в різні періоди року нами зареєстровані 13 видів рідкісних птахів. Більшість видів занесені до Червоного списку Харківщини (*Podiceps ruficollis*, *Podiceps griseigena*, *Botaurus stellaris*, *Ixobrychus minutus*, *Perdix perdix*, *Falco tinnunculus*, *Sterna hirundo*, *Alcedo atis*,

Phylloscopus trochilodes, *Panurus biarmicus*, *Aegithals caudatus*), 1 вид внесено до Європейського Червоного списку (*Crex crex*), 1 – до Червоної книги України (*Milvus migrans*).

ВИСНОВКИ

Орнітофауна Журавлівського гідропарку нараховує 123 види, що належать до 16 рядів та об'єднані у 37 родини. Домінуючими є гніздові птахи - 101 вид (82,79 %), 15 видів (12,30 %) зареєстровані у період осінніх чи весняних міграцій, 6 видів (4,90 %) прилітають на зимівлю, доповнюючи зимову орнітофауну, яка в цей період складає 41 вид (33,6 %).

Значне видове різноманіття орнітофауни та наявність 13 рідкісних видів птахів в урбанізованому ландшафті, дають можливість стверджувати про природоохоронне значення території.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башта А.-Т.В. Процес урбанізації як фактор формування міської орнітофауни // Урбанізація як фактор змін біогеоценотичного покриву.- Львів-Яремча, 21-23 вересня 1994 р. – Львів: Академічний Експрес, 1994. – С. 18-19.
2. Белик В.П. Птицы степного Придонья. Формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. – Ростов-на-Дону, 2000. – 276 с.
3. Бокотей А.А. Видовий склад і чисельність орнітофауни м. Львова. – Наук. Зап. ДПМ НАН України. – Львів, 1994. – Вип.11. - С. 5-15.
4. Бокотей А.А. Огляд орнітофауни міста Львова. // Беркут, 1995. – Вип. 4. – Т. 1-2. – С. 3-13.
5. Бокотей А.А. Орнітофауна города Львова: население, распределение, динамика. – Автореф. Дис. ... канд. биол. наук. – Львов, 1998. – 18 с.
6. Боровиков Г.А. Прилет птиц в Мариуполе в 1902 году // Естествознание и география. – 1903. – №5. – С. 81-82.
7. Боровиков Г.А. Прилет птиц в Мариуполе с 1897 по 1901 годы // Естествознание и география. – 1902. – № 4. – С. 76-78.
8. Булахов В.Л., Губкин А.А. Современное состояние орнітофауны Днепропетровщины: Праці Укр. Орнітологічного тов-ва. – К., 1996. – С. 3-18.
9. Гончаренко Я.В. Голонасінні в озелененні парків міста Харкова // Біологія та валеологія: Зб. наук. праць. – Вип. 4. – Харків: ХДПУ, 2001. – С. 120-125.
10. Гончаренко Я.В. Красивоквітучі та красивоплідні деревні рослини в парках Харкова: Бюллетень Никитського ботанического сада. – 2001. – Вып. 83. – С. 24-27.
11. Гончаренко Я.В. Представники Rosaceae Juss. в озелененні парків міста Харкова // Біологія та валеологія: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Харків: ХДПУ, 2002. – С. 78–83.
12. Гузій А.І. Вплив структури лісостанів на просторово-типологічну організацію населення птахів західного регіону України. – Автореф. дис. ... докт. с-г. наук. – Львів, 2002. – 36 с.
13. Звоницкий Э.М. Матвиенко В.М. Зеленый города наряд – Харьков, 2004. – С. 86.

14. Клауснитцер Б. Экология городской фауны. – М.: Мир. – 270 с.
15. Ковалев В.А., Кривицкий И.А. Характер формирования урбанизированных популяций птиц в городах Центральной Украины // Птицы и урбанизированный ландшафт. – Каунас, 1984. – С. 70-71.
16. Кривицкий І.О., Чаплигіна А.Б. Дрізд-чикотень - новий вид міської орнітофауни // Актуальні питання екології та охорони навколишнього середовища. - Зб. наук. праць природничого факультету. – Вип. 1. – Харків, 1995. – С. 33-39.
17. Кузменко Л.П. Орнітофауна антропогенних екосистем північного Лівобережжя України (на прикладі Черніговської області): Автореф. дис. ... канд. біол. наук / Інститут зоології імені І.І.Шмальгаузена НАН України. – К., 2000. – 18 с.
18. Лисецкий А.С. О некоторых особенностях гнездящейся орнитофауны древесных насаждений г. Харькова. // Вестн. Харьк. ун-та, проблемы онтогенеза и биоэкологии животных. – Харьков, 1976. – № 135. – С. 125-127.
19. Лисецкий А.С. Птицы города Харькова // Сб. Синантропизация и домостикация животного населения. – М., 1969. – С. 89-90.
20. Миронов В.Н. Особенности фауны птиц промышленных городов степной зоны Украины // Региональные эколого-фаунистические исследования как научная основа фаунистического мониторинга, охраны и рационального использования животных. – Курск, 1990. – С. 100-102.
21. Містрюкова Л.М. Орнітофауна приміських лісових зон, дендропарків та міських парків і скверів в умовах Правобережного лісостепу України: Автореф. дис ... канд. біол. наук / Інститут зоології імені І.І.Шмальгаузена НАН України. – К., 2001. – 18 с.
22. Надточий А.С., Кривицкий И.А., Зиоменко С.К. Водно-болотный орнитокомплекс в г. Харькове и проблемы его охраны // Урбанізоване навколишнє середовище: охорона природи та здоров'я людини. – К., 1996. - С. 225-227.
23. Надточий А.С., Кривицкий И.А., Чаплыгина А.Б., Зиоменко С.К. Нужно ли и можно ли сохранить уголки естественной природы в Харькове // Экологические проблемы Харьковской области. - Научно-практич. конф. – г. Харьков. 25-27 декабря 1995 г. – Харьков., 1995. – С. 71-73.
24. Надточий А.С., Зиоменко С.К. К экологии кольчатой горлицы в г. Харькове // Экология гнездования, изменение численности под воздействием рекреации некоторых видов птиц УССР. – К., 1987. – С. 5-7.
25. Надточий А.С., Зиоменко С.К. Адаптации сойки к гнездованию в урбанизированном ландшафте // Врановые птицы в естественных и антропогенных ландшафтах. – Материалы 2 Всесоюзн. совещ. – Липецк, 1989. – Ч. 2. – С. 139-141.
26. Надточий А.С., Зиоменко С.К. К экологии грача в г. Харькове // Врановые птицы в естественных и антропогенных ландшафтах. – Материалы 2 Всесоюзн. совещ. – Липецк, 1989. – Ч.2. – С. 116-119.
27. Надточий А.С., Чернишов В.Ф., Солоха А.П. Русинов Н.С. Зиоменко С.К. Новые сведения об орнитофауне водно-болотного комплекса в городе Харькове // Птицы бассейна Северского Донца: Сб. научн. работ. – Вып. 4-5. – Харьков, 1999. – С. 32-33.

28. Надточій Г.С. Славкові птахи м. Харкова // Актуальні питання екології та охорони навколишнього середовища: Зб. наук. праць ХДПУ. – Харків, 1995. – Вип. 1. – С. 45-48.
29. Надточій Г.С., Зіоменко С.К., Чаплигіна А.Б. Адаптації птахів до урбанізованого ландшафту // Урбанізація як фактор змін біогеоценотичного покриву. – Львів, 1994. – С. 51-52.
30. Нестеренко З.Н. Зеленое богатство Харьковщины. Путеводитель. – Харьков: Прапор. – 1983. – С. 43-47.
31. Рахимов И.И. Участие основных таксономических групп птиц (отрядов и семейств) в авифауне урбанизированных ландшафтов Среднего Поволжья. – Рус. орнитологический журнал. – Экспресс-вып. 151. – 2001. – С. 578-579.
32. Рудевич В. Прилет и отлет в Мариуполе и Бердянске в 1902 году // Естествознание и география. – 1903. – №5. – С. 76-78.
33. Сеник М.А., Хорняк М.М. Сучасні зміни в орнітофауні Львова // Беркут, 2003. – Т. 12. – Вип.1-2 – С. 9-14.
34. Сільський І.В. Структура та особливості формування орнітокомплексів паркових насаджень м. Чернівці // Беркут, 1998. – Т. 7. – Вип.1-2. – С. 3-11.
35. Сільський І.В. Структура та особливості формування орнітокомплексів паркових насаджень м. Чернівці: Автореф. дис. ... канд. біол. наук / Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. – К., 2000. – 19 с.
36. Сільський І.В. Особливості біотопічного розподілу птахів у Чернівцях: просторово-часовий аспект // Беркут, 2006. – Т. 15. – Вип.1-2. – С.81-85.
37. Фауна птиц урбанизированных ландшафтов / Табачишин В.Г., Завьялов Е.В., Шляхтин Г.В., и другие. – Черновцы, 1997. – 152 с.
38. Филонов К.П. Фауна наземных позвоночных г. Мелитополя // Синантропизация и доместикация животного населения. – М., 1969. – С. 63-78.
39. Фридман В.С., Еремкин Г.С., Захарова-Кубарева Н.Ю. Специализированные городские популяции птиц: формы и механизмы устойчивости в урбосреде. - Сообщение 1 // Беркут, 2006. – Т. 15. – Вип.1-2. – С. 1-54.
40. Фридман В.С., Еремкин Г.С., Захарова-Кубарева Н.Ю. Специализированные городские популяции птиц: формы и механизмы устойчивости в урбосреде. - Сообщение 2 // Беркут, 2007. – Т. 16. – Вип.1. – С. 7-52.
41. Харченко В.Н. О некоторых птицах населенных пунктов Донецкой области и Приазовья // Синантропизация и доместикация животного населения. – М., 1969. – С.79-84.
42. Чаплыгина А.Б., Кривицкий И.А. Рябинник в условиях трансформированных ландшафтов Харьковской области. // Беркут, 1996. – Т. 5. – Вып.2. – С. 158-162.
43. Чаплигіна А.Б. Біогеоценотичні та популяційні адаптації птахів в трансформованих ландшафтах Північно-Східної України (на прикладі роду *Turdus*) // Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Дніпропетровськ, 1998. – 18 с.
44. Штегман Б.К. Основы орнитогеографического деления Палеарктики // Фауна СССР. – Птицы. – Т. 1. – Ч.2. – М-Л.: АН СССР, 1938. – 157 с.

А.Б. Чаплыгина

**ЭКОЛОГО-ФАУНИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОРНИТОФАУНЫ
УРБОЛАНДШАФТОВ НА ПРИМЕРЕ ЖУРАВЛЕВСКОГО
ГИДРОПАРКА Г. ХАРЬКОВ**

Ключевые слова: орнитофауна, гидропарк, ландшафтно-генетический фаунистический комплекс, экологическая группа.

Исследования орнитофауны Журавлевского гидропарка г. Харькова проводились с 1994 по 2009 годы. Выявлены 123 виды птиц, принадлежащих к 16 отрядам и 37 семейств. Гнездовые птицы составляют 101 вид (82,79 %), 15 видов (12,30 %) являются мигрантами, 6 видов (4,90 %) прилетают зимовать, дополняя зимнюю орнитофауну, которая составляет 41 вид (33,6 %). Все виды птиц классифицированы по экологическим группам, ландшафтно-генетическим фаунистическим комплексам, характеру пребывания, типу гнездования.

A.B. Chaplygina

**ECO-FAUNISTIC ANALYSIS OF AVIFAUNA OF
URBOLANDSCAPES (THE CASE STUDY OF THE
ZHURAVLIVS'KYI HYDROPARK IN KHARKIV)**

Key words: avifauna, hydropark, landscape-genetic faunistic complex, environmental group.

The paper focuses on the research into the avifauna of the Zhuravlivs'kyi hydropark in Kharkiv conducted from 1994 to 2009. It identified 123 species of birds belonging to 16 orders and 37 families. Nesting birds make up 101 species (82,79 %); 15 species (12,30 %) are migrants; 6 species (4,90 %) arrive to spend the winter, adding to the winter bird fauna of 41 species (33,6 %). All bird species are classified according to environmental groups, landscape-genetic faunistic complexes, nature of stay, nesting type.